

JOZEF GREGOR TAJOVSKÝ V ŠARIŠI¹

Nadežda JURČIŠINOVÁ

Abstract: *Jozef Gregor Tajovský in Šariš.* The study examines the life and work of Jozef Gregor Tajovský, a prominent Slovak writer, dramatist, and political figure, during his time as a bank clerk in Prešov. Despite the challenging environment, he and his wife Hana Gregorová engaged in national educational initiatives to raise awareness and promote Slovak culture. The article also highlights literary works Tajovský created or inspired by his time in Prešov, underscoring his contributions to the cultural and national awakening in the region.

Key words: Jozef Gregor Tajovský. Eastern Slovakia. Prešov. Šariš. National education. Literary work. Hana Gregorová.

Život a pôsobenie slovenského prozaika, dramatika, básnika, redaktora, učiteľa, úradníka a politika Jozefa Gregora Tajovského boli na krátky čas po dobu dva a pol roka úzko späté s východným Slovenskom. Spolu s manželkou tu vyvíjali aktivity v prospech kultúrneho a národného pozdvihnutia tunajšieho obyvateľstva.

Jozef Gregor Tajovský (vlastným menom Jozef Alojz Gregor) sa narodil 18. októbra 1874 vo zvolenskej obci Tajov (neďaleko Banskej Bystrice) ako najstaršie dieťa rodičov – otca remeselníka – obuvníka a hutníckeho dozorca Františka Alojza Gregora a matky Anny, rodenej Greškovej. Mal šesť bratov a dve sestry. Otec bol veľmi prísny nielen na seba, ale i deti, vedel dobre po maďarsky, po nemecky a ako richtár mal kontakty s „pánmi“, sám sa držal „po pansky“. Aj zo syna Jozefa chcel mať „pána“ i na úkor národného povedomia. Jeho matka bola skutočnou sedliačkou s vrúcnou láskou k synovi. Detstvo Jozefa Gregora bolo detstvom dedinského chlapca s voľným pohybom v horách a na lúkach krásneho tajovského kraja. Neskôr ho vzali do výchovy k sebe starí rodičia, ku ktorým sa trvalo našahoval.² Zvlášť dobrý vzťah mal so starým otcom Jozefom Štefanom Greškom, hutníckym robotníkom a domkárom. Od neho si osvojil aj životné ponaučenie: „*Keď Ti bude dobre, neukazuj, ak Ti bude zle – vydrž.*“³ Ľudovú školu vychodil v rodnom Tajove, v štúdiu pokračoval na meštianskej škole v Banskej Bystrici a na učiteľskom ústave v Kláštore pod Znievom.⁴ Po jeho ukončení v roku 1893 pracoval na viacerých školách a to v Banskej Bystrici, Hornej Lehote, Pohorelej, Lopeji, Dohňanoch, Kolárovcích

-
- 1 Príspevok vznikol v rámci projektu APVV č. 19-0058 *Multietnicita a multikonfesionalita a ich vplyv na spoločenský, politický a kultúrny vývoj okrajových oblastí v prvej polovici 20. storočia (na príklade východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi)*.
 - 2 GREGOROVÁ, Hana. Zo spomienok. In *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 597-598.
 - 3 Literárny archív Slovenskej národnej knižnice (LA SNK) Martin, sign. 43 CCC 34. Jozef Gregor Tajovský. *Vlastný životopis*.
 - 4 Asi rok po maturite v roku 1894 mu publikovali jeho prvé verše v *Slovenských pohľadoch*.

pri Bytči a v Podlaviciach.⁵ Povolanie učiteľa nebolo preňho jednoduchým zamestnaním, pretože bol nielen národne uvedomelým Slovákom, ale aj sociálne cítiacim. Prekážala mu prílišná viazanosť a podriadenosť vrchnosti v národných otázkach, túžil po slobodnejšom povolaní.

Po piatich rokoch sa rozhodol opustiť svoje povolanie, bez peňazí a proti vôli rodičov 24-ročný odišiel v roku 1898 do Prahy na podnet skalického rodáka Pavla Blahu (v tom čase končiaceho štúdium medicíny vo Viedni). Jozef Gregor študoval na Československej obchodnej akadémii v Prahe. Dúfal, že sa mu po skončení školy podarí uplatniť ako bankový úradník, čo bolo slobodnejšie zamestnanie ako učiteľ. K jeho záľubám parili návštevy divadelných predstavení (najmä činohry v Národnom divadle),⁶ galérií, výstav, múzeí v Prahe. K štúdiu pristupoval zodpovedne, zároveň sa začal vzdelávať aj ako literát. Našiel si čas na písanie, ktoré bolo nielen jeho koníčkom, ale občas si ním aj pekne privyrobil. Práce uverejňoval sám alebo pomocou priateľov v českých novinách *Národní listy* alebo v *Národnej politice*. Z hľadiska Gregorovho záujmu o publikovanie článkov a svojej tvorby boli preňho prínosné pravidelné sobotňajšie stretnutia na pôde slovenského spolku Detvan v Prahe (založený bol 15. marca 1882), kde sa jeho členovia – študenti pražských stredných a vysokých škôl oboznamovali so slovenskou i svetovou literatúrou a predstavovali tu svoje prvotiny. Členom spolku Detvan bol v rokoch 1898 – 1900.⁷ Začiatkom novembra 1900 v spolku Detvan konštatovali, že patril k najčinnejším členom, čo sa prejavilo v prednese z jeho tvorby, v kritike literárnych prác členov spolku a v príspevkoch z folkloristiky.⁸

Jozef Gregor Tajovský

-
- 5 Jozef Gregor Tajovský. *Personálna bibliografia*. Zost. Hana Vydrová. Martin : Matica slovenská, 1977, s. 17; *Slovenský biografický slovník zv. 2. E – J*. Martin : Matica slovenská, 1987, s. 220. Heslo Gregor-Tajovský, Jozef.
- 6 LA SNK Martin, sign. 43 YY 36. Jozef GREGOR TAJOVSKÝ. *Národ sebě*. (Spomienka). Popisuje tu svoje dojmy z Prahy a nadšenie zo života v nej.
- 7 Ústav dejín a archív Univerzity Karlove (ÚDAUK) Praha, fond Všestudentský archív. Materiály spolku Detvan, kart. B 522. Seznam činných členov slovenského spolku Detvan v Prahe v rokoch 1882 – 1911. Počas štúdia dostával podporu od národno-obraného a slovakofilského spolku v Prahe Československá jednota a poukážky na obedy mu poskytol moravský študentský spolok Radhošť. LA SNK Martin, sign. 37 Y 3. List Československej jednoty v Prahe Kuratóriu štipendiálnych slovenských základín v Turčianskom Sv. Martine z 27. 12. 1898 a i. Po ukončení štúdia zasielal J. Gregor-Tajovský Detvanu mesačne 18 zl. pre tých, čo boli v najväčšej núdzi. *Slovenský spolok Detvan v Prahe 1882 – 1913*. Praha : Nákladom slovenského spolku Detvan, 1914, s. 16.
- 8 V novembri 1898 predstavil členom spolku Detvan svoju veselohru *Konačky*, v januári 1899 vystúpil s prednáškou s ironickým názvom *Pálenka – dobrá vec* – o alkoholizme,

Po odchode z Prahy bola jeho prvým pôsobiskom Trnava, kde začal pracovať v roku 1900 v tunajšej Vidieckej ľudovej banke ako bankový úradník (pokladník)⁹ a v nasledujúcom roku 1901 sa stal praktikantom v Tatra banke v Turčianskom Sv. Martine.¹⁰ Bol tu i členom redakcie Bielkových *Ludových novín*,¹¹ stal sa členom Slovenského spevokolu a pomocníkom režiséra, dramaturga a organizátora Andreja Halašu.¹² V apríli 1904 odišiel z Tatra banky a chcel sa venovať len spisovateľskej tvorbe, a tak bol do septembra na „voľnej nohe“. Keďže sa mu nedarilo, hlavne po finančnej stránke, odišiel na jeseň 1904 do Nadlaku na post účtovníka Ľudovej banky, ktorej riaditeľom bol evanjelický farár Ľudovít Boor.¹³

Vo februári 1907 sa Jozef Gregor oženil s Annou Lilgovou,¹⁴ z ktorej sa stala emancipovaná predprevratová autorka, bojovníčka za ženskú rovnoprávnosť a or-

prednášal básne od P. O. Hviezdoslava, prečítal svoju prácu *Obyčaje pred svadbou v Tajove*, vystúpil s kritikou pôvodných veršov Milana Rastislava Štefánika *Povesť a Tajomstvo* a iné. Bližšie: ÚDAUK Praha, fond Všetudentský archív. Materiály spolku Detvan, kart. B 301 a B 319.

- 9 JESENSKÝ, Fedor. Z našich mladých liet. In *Jozef Gregor-Tajovský v kritike a spomienkach*. Sborník. Ed. Karol ROSENBAUM a Alexander MATUŠKA. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 128-131. Miesto dostal prostredníctvom Fedora Jesenského.
- 10 Tento názov mesta bol do roku 1951. V ďalšom texte budeme používať súčasné pomenovanie mesta Martin.
- 11 Dňa 8. 5. 1903 uverejnil v *Ludových novinách* slovenský národný činiteľ a neskôr poslanec uhorského snemu Milan Ivanka kritickú drobničku pod názvom Ľudia bez hanby. Autorstvo vzal na seba Tajovský, bol obžalovaný a odsúdený. Tajovský publikoval aj v časopisoch *Hlas*, *Slovenský týždenník* a *Ľudové noviny* svoje kriticko-realistické krátke prózy. Niekoľko prác mal uverejnených aj v *Katolíckych novinách*, *Národnom hlásniku*, *Černokňazníkovi*, v *Slovenských pohľadoch*. Bližšie: LA SNK Martin, sign. 43 ZZ 1. J. G. Tajovský. *Biografia vlastných prác*; J. G. Tajovský. *Personálna bibliografia*. Zost. Hana Vydrová. Martin : Matica slovenská. 409 s.
- 12 Vtedy prišiel Jozef Gregor po prvý raz do Martina. Ubytoval sa najprv v rodine Lilgovcov, ktorí mali veľký farbiarsky dom na malom námestíčku. Starý pán Lilge už nežil a veľkú domácnosť i farbiarsku dielňu viedla pani Lilgová, veľmi svojrázna žena. Tam sa zoznámil s jej dcérou Hanou, múdrou a vzdelanou dievčinou so sklonom k literatúre a písaniu, ktorú si neskôr vzal za manželku. Vzťah k písaniu nebol v rodine Lilgovcov ničím zvláštnym, keďže aj Hanin brat Ivan začal písať už za študentských čias, keď navštevoval školy v Spišskej Novej Vsi. Bližšie: HRUŠOVSKÝ, Ján. S Jozefom Gregorom-Tajovským. In *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 253-254.
- 13 THURZO, Ivan. Ako pozerám na profil Tajovského. In *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 83-84.
- 14 S Annou Lilgovou sa zasnúbil 28. 11. 1906 na svadbe jej sestry Ľudmily, ktorá sa vydala za Ivana Thurzu. Dňa 12. 2. 1907 sa zosobášili. V Nadlaku ho 30. 10. 1904 zvolili za prvého knihovníka *Slovenského ľudového kruhu*. V letných a jesenných mesiacoch 1905 si odpykával trest za článok v *Ludových novinách* vo väzení v Ružomberku (okrem pokuty 200 korún). Chronológia života a tvorby Jozefa Gregora Tajovského. In *Jozef Gregor TAJOVSKÝ. II*. Bratislava : Tatran, 1974, s. 431; KOSTOLNÝ, Andrej. Život Jozefa Gregora-Tajovského. In *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 761.

ganizátorka slovenského povojnového literárneho a kultúrneho diania. Ich manželstvo bolo búrlivé, sprevádzané konfliktmi. Vyplývalo to z ich rozdielnych pováh, odlišných ambícií a životných cieľov. Kým Jozef Gregor mal blízky vzťah a bol viazaný na rodný kraj, dedinu a slovenský ľud, mal rád prostých ľudí, rozumel si s nimi, pred „literárnymi“ návštevami utekal a spoločenským podujatiam sa vyhýbal. Hana Gregorová bola vo viacerých smeroch jeho protipólom. Vyrastala v mestečku s bohatými kultúrno-spoločenskými tradíciami (Martine), zúčastňovala sa na nich od malička, túžila ísť vyššie a ďalej, prekonať v mnohom plytký a skostnatený malomestský život, plný malichernosti a predpojatosti. Snívala o živote vo veľkom meste, o stretávaní sa s významnými literátmi, o návštevách kultúrnych podujatí, o štúdiu. Napokon žila v provinčných mestečkách ako Nadlak, neskôr Prešov, ktoré ani zďaleka nedosahovali úroveň Martina.¹⁵

Hana Gregorová

Na životnej ceste „za chlebo“ odišli po šiestich rokoch Gregorovci z Nadlaku. Jedným z dôvodov, okrem finančného, bola i Gregorova nespokojnosť s politikou, akú robil L. Boor, vodca tamojších Slovákov.¹⁶ Manželia chceli cestovať po svete, spoznať ho. Najprv mienili ísť do Viedne, potom do Prahy a neskôr podľa okolností. So svojimi plánmi sa zdôverili Lilgovcom počas návštevy v Martine. Gregorova praktická svokra, ktorá každému vždy otvorene povedala, čo si myslí, im položila konkrétne – praktické – otázky ako a z čoho budú žiť, či si ozaj dokážu zarobiť na živobytie písaním a prednáškami. Vyhlásila ich oboch za „lahtinkárov“ a spýtala sa aj na to, čo budú robiť, keď nebudú mať čo jesť a kde bývať? Na to jej romanticky odvetili: „Priložíme líčko k líčku! Neboj sa mama, tie skúsenosti a čo sa naučíme budú stáť za to. A do úradu, do banky môžeme sa vrátiť kedykoľvek.“¹⁷

Na spiatocnej ceste z Martina do Nadlaku sa Gregorovci zastavili v Pešti. Stretli sa tam so skupinou mladých slovenských národovcov, redaktorov, študentov a ľudí „praktických povolaní“ – s Dušanom Porubským, Antonom Štefánkom, Františkom Votrubom, Jánom Wagnerom, Fedorom Ruppeltdom, Pavlom Bujnákom a inými. Aj im porozprávali o svojich plánoch. Stretli sa i s hlavným riaditeľom Tatra banky¹⁸ v Martine Ivanom Daxnerom, hlavným účtovníkom Petrom Kompíšom a svojim

15 LA SNK Martin, sign. 43 YY 28. Jozef GREGOR-TAJOVSKÝ. *Keď som ja bol v Prešove*.

16 GREGOROVÁ, Hana. Písali sme si... In *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 662.

17 LA SNK Martin, sign. 43 YY 28. Jozef GREGOR-TAJOVSKÝ. *Keď som ja bol v Prešove*.

18 Dňa 2. 2. 1885 sa uskutočnilo v Martine valné zhromaždenie s cieľom zriadiť novú banku. Jej oficiálny názov znel Tatra hornouhorská banka účastinársky spolok. Po vynútených viacerých zmenách v stanovách rozbehla svoju činnosť v lete 1886. Bližšie: HOLEC, Roman – HALLON, Ľudovít. *Tatra banka v zrkadle dejín*. Bratislava : AEPRESS, s. r. o., 2007. 326 s.

švagrom Ivanom Thurzom. Riaditeľ I. Daxner Gregorovi oznámil, že práve otvoril filiálku v Prešove a bez dlhých okolkov ho vyzval, či by tu nešiel za „dirigenta“.¹⁹ Pripomenul mu potrebu práce na slovenskom východe a zazlieval mu, že chce cestovať po svete, a pritom bolo potrebné, aby využil svoje sily doma. Sľúbil mu plat 4 000 korún. J. Gregor mu mal dať vedieť do troch dní, či ponuku prijíma. Ten si uvedomoval, že treba pracovať na východe Slovenska a v tej chvíli cítil, že sa rúcajú jeho plány cestovať s manželkou po svete. Cestou do Nadlaku sa s manželkou dohodli, že sa na východné Slovensko „kuknú“, zarobia nejaké peniaze a potom pôjdu do sveta a tak Daxnerovi napísal, že do Prešova pôjde.²⁰

Dovtedy Jozef Gregor poznal východ Slovenska len málo (pohyboval sa viac na strednom Slovensku), najďalej sa dostal do Kežmarku a jeho okolia a to na manév-roch s lučeneckým 25. plukom, stretol sa tu i s básnikom Ivanom Kraskom, a neskôršie, keď ho z Martina poslal Andrej Halaša zbierať financie na budovu Národného múzea. Vtedy sa dostal do Spišského Podradia ku kanonikovi Františkovi Zvadovi.²¹ Zažil s ním nepríjemnú situáciu, keďže kanonik podporu dal už skôr, o čom on nevedel. Túto cestu opísal v besednici *Za Národné múzeum*. Už vtedy si uvedomil rozdiel medzi stredným a východným Slovenskom: „Po Liptovský Mikuláš ešte svoj kraj, blízky: ved' tam boli naši ľudia, cítil si ich dych vo vlaku, ich ducha v dolinách liptovských, ale za Hrádkom za Štrbou bolo cudzo už slovenskému srdcu, chlad, púšť, a nie slovenské Tatry.“²² Keď sa Gregorovci vrátili do Nadlaku, dedičania ho od odchodu odhovárali, rovnako aj direktorium Ludovej banky, dokonca mu núkali, že mu zvýšia plat o 1 000 korún, len aby neodišiel. On už dal Daxnerovi slovo a to dodržal. Na ceste do Prešova sa opäť zastavili u svokry v Martine, ktorá sa ich rozhodnutiu potešila. Zdržali sa u nej dovtedy, kým im neprišla batožina a knihy do Prešova.

Zriadenie filiálky Tatra banky v Prešove

Začiatkom roku 1909 sa správna rada Tatra banky v Martine rozhodla otvoriť filiálku na východnom Slovensku. Bol to významný krok, ktorým po prvý raz prenikal slovenský kapitál na dovtedy nedotknuté teritórium. Do úvahy prichádzal Kežmarok a Prešov, nakoniec pri rozhodovaní zohralo závažnú úlohu ekonomické hľadisko. Prešov mal lepšie železničné spojenie, čulé obchodné kontakty s Haličou, v jeho okolí sa prevádzkovala dôležitá ťažba soli a pod. Pre Prešov hovorilo aj veľké vysťahovalectvo z blízkeho i vzdialenejšieho okolia a v porovnaní s Kežmarkom i silnejšie zastúpenie slovenského obyvateľstva. Roku 1910 tvorilo 39,8 % obyvateľov mesta, Maďari 48,9 %. Na založení prešovskej filiálky sa spolupodieľali aj poslanci uhorského snemu Milan Hodža a František Skyčák. V lete 1909 prišiel tajne do

19 LA SNK Martin, sign. 43 YY 28. Jozef GREGOR-TAJOVSKÝ. *Keď som ja bol v Prešove*. Slovenskí národovci, martinské a ružomerské peňažné ústavy začali zakladať filiálky v „národne mŕtvych krajoch“ obývaných Slovákmi. Chceli tým pomôcť slovenskému obyvateľstvu hmotne ho pozdvihnúť a aj národne prebudiť. Takýmto priekopníkom na východe Slovenska bol Jozef Gregor Tajovský.

20 LA SNK Martin, sign. 43 YY 28. Jozef GREGOR-TAJOVSKÝ. *Keď som ja bol v Prešove*.

21 LA SNK Martin, sign. 43 YY 28. Jozef GREGOR-TAJOVSKÝ. *Keď som ja bol v Prešove*.

22 KOSTOLNÝ, Andrej. Život Jozefa Gregora-Tajovského. In *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s.762.

Prešova riaditeľ Tatra banky Ivan Daxner. V decembri 1909 pricestovali do Prešova úradníci Tatry banky, aby dotiahli prípravné práce. Filiálku zriaďoval a rozbiehal riaditeľ banky z Dolného Kubína Aurel Styk za úzkej spolupráce s tunajším národovcom Jánom Strakom. „Predchádzali tomu urputné boje s miestnymi úradníkmi, politickými a podnikateľskými kruhmi, ktoré v obavách z pôsobenia slovenskej inštitúcie z panslávskeho Martina alebo z hrozby zníženia úrokovej miery, alebo z oboch súčasne, robili všetko pre to, aby prekazili vstup slovenského kapitálu do šarišského regiónu.“²³ Napr. prenajaté priestory v novopostavenom dome prehlásil mestský kapitán za nehygienické a kvôli vlhkým múrom za zdraviu škodlivé. Keď ani takýmto spôsobom nezabránili založeniu filiálky, robili im systematické prieky v poštovom kontakte, donútili k zmene názvu, jej advokáta Aladára Böhma za porušenie zákazu dať sa do služieb panslávskeho ústavu pohnali pred advokátsku komoru, banku nepustili pod vykonštruovanými zámienkami do centra mesta a tak filiálka Tatry musela začať úradovať na periférii, na tzv. Huštáku.²⁴

Prešovská filiálka začala svoju činnosť ako prvý slovenský peňažný ústav na východnom Slovensku začiatkom roku 1910. V tom čase pôsobili v Prešove tri peňažné ústavy a v predvečer otvorenia filiálky Tatry boli založené tri filiálky ďalších neslovenských bánk v Giraltovciach, Lipanoch a Sabinove. Šarišský škôldozorca Július Tergin vyzval učiteľov, aby prekazili zahniezdzeniu panslávskej banky. Podobne vyzývali biskupi aj rímskokatolíckych, gréckokatolíckych a evanjelických kňazov.²⁵

Príchod Gregorovcov do Prešova

Mesto Prešov bolo v čase príchodu Gregorovcov nielen významným hospodárskym a politickým centrom, ale súčasne i strediskom kultúry a vzdelanosti v regióne.²⁶ Začiatkom 20. storočia tu vrcholil rozvoj vydavateľskej, tlačiarenskej a kníhkupectkej činnosti. Na vydávaní kníh, novín a časopisov sa podieľali nielen spoločenské a hospodárske korporácie, ale aj súkromné osoby. Postupne pribúdali v Prešove tlačiarne a kníhkupectvá, v roku 1913 tu bolo šesť tlačiarň a sedem kníhkupectiev.²⁷

Vo svojom slovenskom národno-politickom vývine bolo však východné Slovensko pribrzdené asimilačnou a dezintegračnou politikou budapeštianskych vlád.

23 HOLEC, R. – HALLON, L. *Tatra banka v zrkadle dejín*. Bratislava : AEPRESS, s. r. o., 2007, s. 58-59.

24 HOLEC, R. – HALLON, L. *Tatra banka v zrkadle dejín*. Bratislava : AEPRESS, s. r. o., 2007, s. 58-59.

25 HOLEC, R. – HALLON, L. *Tatra banka v zrkadle dejín*. Bratislava : AEPRESS, s. r. o., 2007, s. 59.

26 Začal vydávať knihy v šarišskom nárečí. Už od 30. rokov 19. storočia tu postupne vznikali kníhkupectvá. Prvé si zriadil Jozef Benczúr v roku 1834. V 60. rokoch sa v Prešove objavuje v rámci obchodu s knihami nová osobnosť, ktorá sa zaradila k najvýznamnejším uhorským podnikateľom v oblasti vydavateľskej činnosti a knižného obchodu a to Samuel Révai. Bližšie: DERFIŇÁK, Patrik. *Samuel a Móric Révaiovci, prešovskí vydavatelia a kníhkupectví*. Prešov : Štátna vedecká knižnica v Prešove, 1913. 81 s.

27 Boli to tlačiareň Karol Divald a syn, Hermann M. Klein, G. Einstädter, Arpád Kósch, Pannonia a Sv. Mikuláš; kníhkupectvá tu mali Landau Loti, Jenö Molnár, Samu Révai a rodinné kníhkupectvo Stehr, predajom kníh sa zaoberali Reinhold Urban a Alfred Wiesner, obchodnú kanceláriu mal Július Zavacký.

Tento kraj bol na reprezentantov slovenskej inteligencie najchudobnejší a národnou-vedomovacia práca tu nebola rozvinutá.²⁸ Tajovský to predpokladal, čo zaznamenal aj v spomienkach *Keď som ja bol v Prešove*: „Bude to tvrdá robota, ale nebát sa, ideme na výboj za vec národa – dodávali sme si odvahu a opierali sa o isté skúsenosti z v národnobuditeľskej práci v Nad’laku ...“²⁹

Do Prešova prišli manželia 1. marca 1910. Išli rovno do sídla filiálky slovenskej Tatra banky na Sennom rynku. Bola to jednoduchá prízemná budova, s dva pol oknami a polovičnými dverami a skromným interiérovým vybavením. „Malá, ale slovenská“. Za prenajatie domu bol domáci pán Litner napádaný, že pustil do domu panslávsku banku a kvôli tomu vypovedal z domu dvoch predajcov, ktorí sa delili o jednu izbu, jeden predával mlieko a tvaroh, druhý chlieb a rožky. Tak vyzerala prvá slovenská banka v Prešove a na „slov. východe vôbec – ona prvá a jediná do prevratu“, ktorej riaditeľom sa stal Jozef Gregor. Celý úradnícky aparát banky pozostával z pokladníka Ludovíta Thomka, expedienta Jána Straku a právneho zástupcu Aladára Böhma. J. Gregor tu začiatky nemal ľahké, keďže bol riaditeľom „panslávskej banky“ v pomadžarčenom Prešove. Spočiatku nemohol dostať ani byt a tak začas býval spolu s manželkou v jednej z bankových miestností.³⁰

Vidiecky roľnícky ľud si po počiatočnej nedôvere a váhavosti postupne našiel cestu do slovenskej banky. Najprv sa chodili pozeráť na slovenský vývesný štít, potom vstúpili aj dnu a skoro zistili, že sa tu hovorilo po slovensky a kde dostali o 2 % lacnejší úver, keďže úrokové podmienky boli výhodnejšie ako kdekolvek inde (od vkladov 4 %, od pôžičiek len 7 %, ba aj nižšie, kým pred ich príchodom brali maďarské banky aj 10 – 12 %). Pôžičková politika Tatra banky bola liberálnejšia ako v iných finančných ústavoch, po získaní dôvery ľudí sa filiálka mohla pochváliť od začiatku solídnymi obchodnými výsledkami. (Už pred vojnou z nej urobili najsilnejšiu zo všetkých filiálok).³¹

Po čase si banka finančne prilepšila a doplnila dovtedajšie skromné zariadenie, najmä po tom, ako majiteľ domu vytiahol nové poschodie a tak banka získala druhú miestnosť – veľkú úradovňu so zábradlím, pultami, stolmi, parádnymi hodinami a kúpili nový nábytok. Rozhodli sa dať na dom zvonku tabuľu – v modrom poli bol veľký zlatý nápis s názvom banky *Banka – Tatra – banka*.

Rástol aj počet klientov banky najmä z radov roľníkov, o čo sa zvlášť pričínili J. Straka, ktorý chodil po dedinách a pozýval ich, aby sa prišli k nim pozrieť a porozprávať. Klientov získaval aj tak, že keď sa niekto vrátil z Ameriky a doniesol veľa dolárov, doviedol ho do banky. V jednom prípade si Američan z 18 000 korún uložil v ich banke len 6 000 korún a jedným z dôvodov bolo, že v Amerike boli banky „veľké ako kostoly“, a ich banka bola v jeho očiach malá. Darmo mu ukazovali fotografiu centrálnej Tatra banky v Martine a filiálok v Kubíne, Senici a Bytči, nepresvedčili ho a zvyšné peniaze si uložil v iných bankách. Navrátilcom z USA imponoval najmä pokladník Ludovít Thomko svojou angličtinou. V ich skromných priestoroch im rástli vklady mesačne po 10 000 korún. Ešte lepšie boli na tom v poskytovaní pôži-

28 Najmä v Spišskej, Šarišskej, Abovsko-Turnianskej a Zemplínskej župe.

29 LA SNK Martin, sign. 43 YY 28. Jozef GREGOR-TAJOVSKÝ. *Keď som ja bol v Prešove*.

30 SEDLÁK, Imrich. *V čierňaziach búrok*. Martin : Matica slovenská, 2001, s. 352.

31 HOLEC, R. – HALLON, L. *Tatra banka v zrkadle dejín*. Bratislava : AEPress, s. r. o., 2007, s. 59.

čiek, keďže vidiecky roľnícky ľud sa s dôverou obracal na banku, kde sa hovorilo po slovensky a kde dostal o 2 % lacnejší úver. Na dedinách si pracovníci banky vyhľadávali svojich dôverníkov.³²

Sociálna pomoc na pôde banky išla u J. Gregora, jeho spolupracovníkov a manželky ruka v ruke so starostlivosťou o národnokultúrne pozdvihnutie tunajšieho ľudu.³³ Spolupracovníci v banke už vyvíjali takúto národnobuditeľskú činnosť, J. Straka prispieval do katolíckej tlače a horlivo ju propagoval, pokladník Ľudovít Thomko sa staral o slovenskosť banky, právny zástupca banky Aladár Böhm dokonca obhajoval banku v sporoch dr. Tomášom Bothom, ktorého musel pre urážky svojej osoby, že prijal advokátstvo panslávskej banky, vyzvať na duel.³⁴ H. Gregorová chodila po okolitých dedinách Prešova s kufríkom kníh, rozdávala ich a snažila sa rozvíjať osvetovú činnosť zameranú na vzdelanie v materinskom jazyku. Zdôrazňovala dôležitosť čítania slovenských kníh. Túto jej činnosť však sprevádzali rôzne prejavy nepochopenia až nepriateľstva či už zo strany tunajšieho ľudu, alebo samotných úradov.

Prenikanie kníh a časopisov brzdil slabý záujem tunajšieho šarišského obyvateľstva o knihy a knižnice, na čom sa výraznou mierou podpísala i jeho nepriaznivá vedomostná úroveň.³⁵ Práca, ktorá síce neprinášala veľké výsledky, oboch manželov už dosiahnutím malých úspechov – kúpa čo i len jednej knihy, motivovala a povzbudzovala do ďalšej činnosti.³⁶ Napriek zložitosti v pôsobení medzi tunajším ľudom v úsilí o zvýšenie národného povedomia H. Gregorová na margo tejto práce v spomienkach hrdo poznamenala: „Prešov! Tu bol Tajovský v pravom slova zmysle priekopníkom národného ducha.“³⁷ Gregorová provokovala maďarskú spoločnosť i úrady nielen svojimi návštevami po dedinách, avšak s najväčším nepochopením sa stretla jej návšteva divadelného predstavenia, na ktoré so sebou vzala sedliacku v kroji, čo bolo spoločnosťou pokladané za urážku stánku umenia.³⁸

Po istom čase však nezaujem obyvateľov Šariša o národné záležitosti i o vlastné vzdelanie pôsobil na manželov demotivujúco. Tajovský opísal sklamanie z nábora predplatiteľov vo svojich *Spomienkach na Prešov*: „Takto sme sa tedy tešili, že týždenne pribudlo 5 – 6 nových predplatiteľov, ale keď sme ich mesačne srátali, sotva ostával mesačný prírastok 2 – 3, ostatných zterorizovali spomenutí páni a hneď im dali i podpisovať osvedčenia, že nebudú časopis odoberať. [...] Mnohí potom prichádzali do banky omlúvať sa. I zariadili sme to potom tak, že časopisy chodily na moje meno a ľudia, keď prišli do trhu, vy-

32 LA SNK Martin, sign. 43 YY 28. Jozef GREGOR-TAJOVSKÝ. *Keď som ja bol v Prešove*.

33 KOSTOLNÝ, Andrej. Život Jozefa Gregora-Tajovského. In *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 762-763.

34 TAJOVSKÝ, GREGOR Jozef. Spomienky na Prešov. *Besednica*. In *Šariš*, roč. 5, 1934, č. 42, s. 2.

35 Z 1 750 000 Slovákov žijúcich na Slovensku vedelo v tomto období čítať a písať asi 50 %. Rušivo do vydávania slovenských kníh a časopisov zasahovala cenzúra. Veľmi prísne postihovala vydavateľskú činnosť najmä ľudí označených ako pansláv.

36 GREGOROVÁ, Hana. *Spomienky*. Bratislava : Tatran, 1979. s. 136-138.

37 GREGOROVÁ, H. Písali sme si... In *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 662.

38 GREGOROVÁ, H. *Spomienky*. Bratislava : Tatran, 1979, s. 139.

zdvihovali si ich osobne. Ale to zase upozornilo až župana, takže žiadal policajného kapitána, aby mu zistil: načo mne chodia tol'ké balíky kníh a časopisov?“³⁹

Gregorovci nevnímali národnostnú otázku ani situáciu v Prešove čiernobielo, hovorili dokonca o „priateľstve medzi národmi“. Gregorová spomína dvoch pokrokových Maďarov, ktorí žili v Prešove, doktora Eduarda Hebelta, profesora súkromného a banského práva na prešovskej právnickej akadémii a doktora Belu Obala, profesora historicko-teologických vied na Teologickej akadémii Prešovského evanjelického a. v. kolégia. Obaja boli pokrokovými intelektuálmi a horlivými jászistami (podľa Oszkára Jászihó, považovaného za zakladateľa maďarského liberalizmu). J. Gregor ich nazýval „priekopníkmi tohto priateľstva“.⁴⁰ K nim patril aj veliteľ 32. c. k. prešovského práporu horských strelcov Rajmund Humplík a ďalší.⁴¹

Aj keď bol J. Gregor katolík a jeho žena evanjelická, zaujímal sa v rámci rozvíjania národného života aj o záležitosti evanjelickej cirkvi. Prejavilo sa to v jeho iniciatíve pri obsadzovaní miesta farára v evanjelickom cirkevnom zbore v obci Obišovce, kde sa koncom roku 1911 uvoľnilo miesto farára. Záležalo mu na tom, aby sa tu dostal farár Slováč. Keď bola kandidatúra slovenského národovca ohrozená, rozhodol sa v januári 1912 vycestovať v tejto záležitosti do Liptovského Sv. Mikuláša,⁴² kde v tom čase pôsobil ako kaplán Fedor Ruppeldt a farárom bol významný cirkevný činiteľ a národovec advokát Jur Janoška. Apeloval na nich, aby na uvoľnené miesto pomohli dostať uvedomeného Slováka a obrátil sa na F. Ruppeldta. Považoval to za „významnú vec pre celý Šariš – a že tamojší národovci v Prešove zasadia sa o vec, majú vraj dobrých ľudí i v Obišovciach a pôdu pripravenú, že to pôjde“.⁴³ Aj napriek tomu, že F. Ruppeldt aj J. Janoška ho vopred upozornili, že „vec je beznádejná“, presadiť Slováka za farára do Šariša, v bezprostrednej blízkosti Košíc a Prešova neodobria najmä úradné kruhy, Gregor však trval na svojom. Tak mu Ruppeldt sľúbil, že sa bude o tento post uchádzať, čo Gregor uspokojilo a vrátil do Prešova. Popri Ruppeldtovi sa dohodli, že budú odporúčať na toto miesto aj kňazov Vladimíra Čobrdu a Jána Hysku. V tejto záležitosti odišiel J. Gregor do Martina k predsedovi SNS Pavlovi Mudroňovi a poprosil ho, aby napísal list V. Čobrdovi a požiadal ho, aby miesto farára v Obišovciach prijal. Obyvatelia obce Smrečany, kde mladý Čobrda pôsobil ako farár, sa proti tomu postavili a odmietli to s tým, že „oni mladého Čobrdu vychovali seba a nie – Šarišanom“.⁴⁴ Rovnaký postoj zaujal aj farárov otec. J. Gregor oslovil v tejto záležitosti aj kanonika F. Zvadu, ale aj ten odmietol. A tak do Obišoviec prišiel „na próbu“ F. Ruppeldt, ale u ľudí veľmi nezaujal, pretože kázal „príliš učene“. O miesto farára v Obišovciach

39 TAJOVSKÝ, GREGOR Jozef. Spomienky na Prešov. Besednica. In *Šariš*, roč. 5, 1934, č. 42, s. 3.

40 TAJOVSKÝ, G. J. Spomienky na Prešov (pokračovanie). Besednica. In *Šariš*, roč. 5, 1934, č. 43, s. 2.

41 SEDLÁK, I. *V čierťažiach búrok*. Martin : Matica slovenská, 2001, s. 352.

42 J. G. Tajovský bol v tejto záležitosti v Liptove a v Turci trikrát. V Liptovskom sv. Mikuláši počas Vianoc 1911 a v januári 1912. Bližšie: TAJOVSKÝ, G. J. Spomienky na Prešov (pokračovanie). Besednica. In *Šariš*, roč. 5, 1934, č. 43, s. 3.

43 RUPPELDT, Fedor. Z rozpomienok na Jozefa Gregora Tajovského. In *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 244.

44 LA SNK Martin, sign. 43 YY 28. Jozef GREGOR-TAJOVSKÝ. *Keď som ja bol v Prešove*.

sa na odporúčanie svetských úradov uchádzal i maďarský farár, ale tunajší ľudia ho nechceli. Tretím kandidátom bol Slovák Ján Hysko. Ten urobil na ľudí dojem, „kázal tak dojemne a prístupne ľudu, že hneď bolo rozhodnuté kto bude farárom“.⁴⁵ Svetské úrady sa snažili situáciu zvrátiť, útočili na Gregora, že čo má on ako katolík k tomu hovoriť, ale prihovorila sa zaňho jeho manželka – evanjelička a J. Hysko bol zvolený. J. Gregor bol na tento úspech hrdý, lebo ako neskôr poznamenal „nebyť obišovského Hyska neboli by mali šarišské slov. evanjelici po prevrate Slováka – národovca seniora“.⁴⁶

Pri vyššie uvedenej návšteve v Liptovskom Sv. Mikuláši vyzval Jozef Gregor aj advokáta v Trenčíne Jura Janošku, aby prišiel do Prešova ako právnik. Ten túto ponuku zvažoval, ale apeloval na J. Gregora, aby sa o tom nikomu nezmieňoval a zachoval to v „najprísnejšej tajnosti“, keďže ho už niektorí upodozrievali, že plánuje z Trenčína odísť. Celý list z 4. marca 1912 označený J. Janoškom ako dôverný sa nesie v tomto duchu: „Nie žeby som dostával chuť ísť do Prešova, ale tým väčšmi nahliadam, že budem musieť ta ísť, ak chcem prísť ku slušnej výžive a postaviť si na istý základ existenciu. Tu v Trenčíne totiž nenachodím výhodnú postać pre advokáta.“⁴⁷ Pošťažoval sa na nepriaznivú situáciu v advokátskych kruhoch v Trenčíne a okolí a dodal, že okolo Trenčína boli všetky obce prevažne katolícke a tak on ako evanjelik nemal „takmer ani jedného klienta“. Keďže sa nevedel rozhodnúť, chystal sa ísť osobne do Prešova a „presvedčiť sa na vlastné oči a uši o všetkom, čo považujem za potrebné vedieť o Prešove“.⁴⁸ Predbežne plánoval svoju návštevu koncom leta 1912, teda pred začiatkom advokátskej sezóny. Svoje plány však zmenil a už v nasledujúcom liste Gregora vyzýval, aby ho do Prešova nevolal, lebo z jemu blízkych kruhov ho tam nechceli pustiť, i keď jeho osobne tam „dávna túžba tiahla“.

J. Gregor sa počas pôsobenia v Prešove orientoval skôr na stretnutia s jednoduchým a pracujúcim ľuďom, s roľníkmi, remeselníkmi, robotníkmi, medzi nimi rozširoval slovenské knihy, noviny a snažil sa ich získať za predplatiteľov slovenských novín. Na túto činnosť si neskôr spomínal: „Roľník dal korunku, ostatné sme priložili a už bol predplatok na Slovenský Týždenník, na Národného Hlásnika alebo katol. Ludové noviny. Ale beda! Sotva dostal taký roľník 2 – 3 čísla, už si ho dal volať notár, farár, slúžny. [...] Hrozili zničením časného majetku za živa, farár večným zatratením po smrti.“⁴⁹ Spolu chodili po dedinách – manželka s výšivkami a knihami a Gregor „za banku a národnú slovenskú myšlienku – sdrúžovať“. Úroveň národného povedomia Slovákov na východnom Slovensku analyzoval v próze z neskoršieho obdobia *Keď som ja bol v Prešove* (1933). Viazala sa k Prešovu a Šarišu a okrem cenných biografických údajov poskytla obraz o vtedajšom Prešove a východnom Slovensku.⁵⁰

V každodennom priateľskom kontakte bol aj so zámožnejším ľuďmi. Jedným z nich bol prešovský gazda Ján Dubinský, ktorý patril k spoluzakladateľom prešov-

45 LA SNK Martin, sign. 43 YY 28. Jozef GREGOR-TAJOVSKÝ. *Keď som ja bol v Prešove*.

46 LA SNK Martin, sign. 43 YY 28. Jozef GREGOR-TAJOVSKÝ. *Keď som ja bol v Prešove*.

47 LA SNK Martin, sign. 43 I 101. List Jura Janošku Jozefovi Gregorovi zo dňa 4. 3. 1912.

48 LA SNK Martin, sign. 43 I 101. List Jura Janošku Jozefovi Gregorovi zo dňa 4. 3. 1912.

49 TAJOVSKÝ GREGOR Jozef. Spomienky na Prešov. In *Šariš*, roč. 5, 1934, č. 42, s. 2-3.

50 FRANKOVÁ, Libuša. K osobnostiam literárneho a spoločensko-osvetového života v Prešove v kontexte prelomových udalostí v roku 1918. In *Annales historici Presoviensis*, roč. 9, 2010, s. 160.

skej filiálky Tatra banky, stal sa dôverníkom a poradcom pri povoľovaní pôžičiek gazdom. Keď bola v roku 1910 manželka Dubinského hospitalizovaná v nemocnici v Novom Meste pod Šiatrom, J. Gregor spolu s jej manželom išli chorú susedku navštíviť. Z tejto cesty napísal cestopisnú autobiografickú črtu *Z Prešova do Ujhela*, v ktorej „pán sused“ je J. Dubinský. Zamýšľal sa v nej aj nad pomadařčovaním východného Slovenska. Už v úvodnej časti na margo národného uvedomenia v tomto regióne napísal: „*Tak by som si želať žiť, keď to už všetko bude povedomé slovenské, keď i Slováč bude ozaj Slovákom! Na slovenskom východe ešte len treba sa chytiť do práce a rozkladať ohníčky slovenskej rodolásky. I ja pomáham nietiť ten ohníček v Šariši a popri všetkom smútku nad spiacim ešte národom už i to je radosťou, že sadne človek o jedenástej predpoludním v Prešove na železnicu a bez väčšej prestávky vezie sa čírim slovenským krajom na juhovýchod celé tri hodiny do Ujhela, kde vraj v tržné dni tak počuť slovenskú reč akokoľvek v Prešove.*“⁵¹

Tajovského dobrým priateľom a dôverníkom bol ďalší zo spoluzakladateľov prešovskej filiálky Tatra banky Ferdiš Holomáň z Chminian. Patril k pravidelným odoberateľom slovenských kníh, novín a časopisov. Keď sa Holomáňovcom narodil syn, krstnými rodičmi mu boli Gregorovci. Čulé kontakty udržiaval aj s košickým kníhkupcom, nakladateľom a vydavateľom Júliusom Kustróm, ktorý bol propagátorom slovenskej spisby, roznášal knihy a časopisy po Šariši, Spiši, Above a Zemplíne. Tvorivé kontakty udržiaval J. Gregor aj s ľudovými šarišskými veršovníkmi Františkom Bednárom, ktorého v Jarovniciach často navštevoval, s Františkom Balíkom, Aladárom Körtvélyessym a ďalšími. Zvláštny význam preňho mal bezprostredný a priateľský vzťah a vzájomná nezištná spolupráca s kolegom v banke J. Strakom, ktorý mu poskytoval naj dôvernejšie a autentické, fundované informácie o východnom Slovensku, najmä o Šariši, Above, o živote, práci a mentalite tunajšieho ľudu, čo mu značne pomohlo vniknúť do života východoslovenského človeka, pochopiť jeho problémy a potreby a tieto poznatky uplatniť v literárnej tvorbe.⁵² Zatiaľ čo J. Straka šíril medzi tunajším ľudom katolícke knihy, brožúry a skalické *Slovenské ľudové noviny*, tak Jozef Gregor rozširoval *Slovenský týždenník*, *Národný hlásnik* a všetky ľudu prístupné „knižočky“ pre dospelých a mládež. Knihy a noviny prichádzali buď priamo odoberateľom, ale najmä na jeho meno, aby z toho nemali odoberatelia problémy. Došlé knihy a časopisy on aj jeho spolupracovníci buď za halieriky predávali alebo ich zadarmo dávali. On si odber zásielok balíkov kníh a časopisov obhájil a aj ľudia sa po čase naučili odpovedať županovi i policajnému kapitánovi: „*Čo slobodno v Pešti a v Uhorsku tlačiť, to slobodno aj v Šariši čítať.*“⁵³ Gregor si zase v spolupráci s Böhmom pripravili odpoveď, že slušne plateným direktorom banky, skromným a šetrným, nemá deti a je i s manželkou milovníkom kníh, ba aj sami píšu. Keďže majú z čoho zaplatiť, tak si predplácajú časopisy a v duchu idealizmu podporujú chudobnú slovenskú literatúru.⁵⁴

51 LA SNK Martin, sign. 43 YY54. Jozef GREGOR-TAJOVSKÝ. *Z Prešova do Ujhela*; J. GREGOR-TAJOVSKÝ. *Z Prešova do Ujhela*. In *Jozef Gregor Tajovský I*. Bratislava : Tatran, 1974, s. 147.

52 SEDLÁK, I. *Východné Slovensko v letokruhoch národa*. Martin : Matica slovenská, 2012, s. 555-556.

53 LA SNK Martin, sign. 43 YY 28. Jozef GREGOR-TAJOVSKÝ. *Keď som ja bol v Prešove*.

54 TAJOVSKÝ, GREGOR Jozef. Spomienky na Prešov. Besednica. In *Šariš*, roč. 5, 1934, č. 42, s. 3.

Postupne chodilo nielen do banky, ale aj ku Gregorovcom domov čoraz viac ľudí. Niektorí sa prišli len porozprávať a tak neraz v tme diskutovali o potrebe všeobecného volebného práva, o slovenských školách a iné. Prichádzali k nim aj študenti – Slováci teologickej akadémie prešovského kolégia, vojaci, robotníci a gazdovia.⁵⁵ Neunikli pozornosti polície a na dotaz jej príslušníkov, kto sú a čo tam robia, Gregorovci odpovedali, že sú ich krajanovia a prišli k nim na návštevu. Vo svojom dome hostili rôznych návštevníkov. Stretli sa s ľuďmi ako bol kaplán J. Onderčo, gazdovia a roľníci Holomáň, Drobniak, Kobuľský, Rozkoš, Marcin, Kostur, František Bednár a Ján Krompach z Jarovnic a iní, zašiel k nim aj J. Hysko. J. Gregor vedel, že v Prešove žije a úraduje aj Belo Klein Tesnoskalský, Mikuláš Moyzes, vdova Ružiakova, Daniel Lútočka a iní Slováci, keď však boli závislí od úradov, nechceli ich osobne vyhľadávať a kompromitovať im život. Absolvovali u nich nanajvýš jednu alebo dve návštevy.⁵⁶

V Prešove preukázal Gregor tiež svoje slovanské cítěnie a to v postoji k Rusínom. Navštívil ich aj starší farár Rusín, ktorý Gregora naučil rusínsku národnú pieseň *Ja Rusín bol, jest i budu, ja rodil sa Rusínom, čestný rod moj nezabudu, ostanu jeho synom!*⁵⁷ Rusínom sa usiloval pomôcť najmä kolportovaním časopisov, novín a kníh, na čo upozornil aj v práci *Keď som ja bol v Prešove*, kde napísal: „*My sme časopisy mali len rozširovať. Nemali ich ale Rusíni. To ma pohlo, že v 1912 roku zašiel som aj so ženou do Ľvova pýtať podporu*“.⁵⁸ S týmto zámerom teda išiel na Turíce v roku 1912 s manželkou do Ľvova získať pre Rusínov nejakú podporu v podobe kníh. Už vopred mal dohodnutých troch redaktorov, jedným z nich bol dekan Chanata z Čertižného. Záujem o odber novín od Rusínov bol, ale celá myšlienka skrachovala na financiách, keďže vopred im peniaze nechceli dať a redaktori zase sa bez peňazí nechceli do projektu pustiť.

Obdiv si Gregorovci získali aj u Židov – hostinských, kupcov, ktorí prichádzali do banky, alebo ich Gregorovci navštívili v dedinách. Chceli sa s nimi rozprávať po maďarsky alebo nemecky, ale Gregorovci sa s nimi zhovárali po slovensky na čo reagovali, že „*taký pán direktor banky a Sloviak*“, nešlo im to do hlavy. Čudovali sa aj študenti a iní ľudia, keďže Gregorovci sa medzi sebou rozprávali v kaviarni i v spoločnosti po slovensky. Ich zámerom bolo, ako to komentoval J. Gregor,: „*Hovoriť po slovensky, získavať našej reči úctu a právo v panskej spoločnosti, na ulici, v divadle, v obchode, na železnici a všade, kam človek vošiel, bola to ťažká vec, mnoho nervov stála, ale medzi ľuďom získavali sme dôveru, lásku a ten boj stál za to*“.⁵⁹

Aj keď svoj pobyt v Prešove prirovnali Gregorovci k pobytu na spoločenskej púšti,⁶⁰ v ich tvorbe sa toto prostredie prejavilo ako tvorivý impulz. V Tajovského literárnej činnosti z prešovského obdobia prevláda východoslovenská tematika. Jeho rozpomienky *Východné Slovensko a Keď som ja bol v Prešove*, ako i spomienky

55 TAJOVSKÝ, G. J. Spomienky na Prešov (pokračovanie). Besednica. In *Šariš*, roč. 5, 1934, č. 43, s. 2.

56 TAJOVSKÝ, GREGOR Jozef. Spomienky na Prešov. Besednica. In *Šariš*, roč. 5, 1934, č. 42, s. 2, č. 43, s. 2.

57 LA SNK Martin, sign. 43 YY 28. Jozef GREGOR-TAJOVSKÝ. *Keď som ja bol v Prešove*.

58 LA SNK Martin, sign. 43 YY 28. Jozef GREGOR TAJOVSKÝ. *Keď som ja bol v Prešove*.

59 LA SNK Martin, sign. 43 YY 28. Jozef GREGOR-TAJOVSKÝ. *Keď som ja bol v Prešove*.

60 GREGOROVÁ, H. *Spomienky*. Bratislava : Tatran, 1979, s. 171.

pamätníkov potvrdzujú veľmi nepriaznivé a dusivé protislovenské prostredie. J. Gregor napísal v Prešove kritickorealistickú jednoaktovku *Hriech* (1911), v ktorej prostredníctvom tém emigrácie, alkoholizmu, národnostnej a politickej situácie priblížil spoločensko-politické pomery v regióne východného Slovenska v predvojnovom období.⁶¹ Problému nežiaduceho vysťahovalectva do Ameriky sa venoval i v próze *Dvanásť duší*. Autor v nej uviedol: „*Ked' som došiel pred dvanástimi rokmi do šarišskej obce N. Juro Verbiak vrátil sa tretí raz z Ameriky*“. Následne popísal dôvody jeho odchodu a opätovného návratu do obce, poukázal i na zmeny jeho charakteru, konania, vizáže a zmýšľania, ktoré sa udiali pod vplyvom prostredia a života v zahraničí, ale i na zmeny materiálnych pomerov v rodine. Tajovský tento stav vyjadril v jednej vete: „*Zájdite si do Prešova na jarmok a rozoznáte temer každého, kto bol čo i len rok-dva v Amerike*.“⁶² Nespokojnosť J. Verbiaka s možnosťami a so životom v obci, keďže „*doma stania nemal*“ a dôležité sa preňho stali peniaze a majetok, ho dovedli k tomu, že sa rozhodol žiť natrvalo v Amerike, kde za ním, síce pod jeho nátlakom, odišla celá dvanásťčlenná rodina Verbiakovcov. Tajovský so zármutkom konštatoval: „*Dvanásť duší, takých krásnych, takých mladých, opustilo razom našu dedinu... Ako keď v dedine studne vysychajú*.“⁶³

V poviedke *Ťažký boj* písal o svojich osobných skúsenostiach na poste riaditeľa filiálky Tatra banky v Prešove. Skryl sa v nej za postavu bankového úradníka Andreja Kôrku, čo naznačuje už v prvých vetách: „*V smutnom kraji slovenskom, v zmaďarizovanom meste Prešove stolice Šarišskej, slovenská banka otvorila filiálku a postavila do nej svojho činného úradníka Andreja Kôrku. Kôrka pochodí z dediny, s ľudom zhovárať sa, zaobchodiť vie, ako treba, aby získal dôveru pre banku a slovenčinu*.“⁶⁴ Popísal svoje pôsobenie v Prešove a okolí, najmä v šírení osvety, rozvíjaní práce pri zvyšovaní národného uvedomenia tunajšieho obyvateľstva, aj keď jemu i manželke, podporujúcej jeho úsilie, bolo pri tom „*iba smutno, nekonečne smutno*“, priblížil život a zmýšľanie tunajších obyvateľov. Prvým krokom, ktorý učinil v tomto prostredí bola návšteva susedov – gazdov, ktorí v meste bohatli a z nich upriamil pozornosť na toho, ktorý sa mu najviac zapáčil – zámožného prešovského gazdu Drobného „*ktorý má všetkého – ani sám nevie koľko!*“ včítane početnejšej rodiny. Po niekoľkých stretnutiach si získali Kôrovci dôveru Drobného, ktorý si vložil do banky 200 korún a predplatil si slovenské noviny, avšak pod nátlakom mestského kapitána ich odhlásil, ba prišiel do slovenskej banky odvolať aj svoj vklad.⁶⁵

61 Bližšie: BOLEK, Anton. Východné Slovensko v živote a tvorbe Jozefa Gregora-Tajovského. In *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956. s. 813-824.

62 J. GREGOR TAJOVSKÝ. Dvanásť duší. In *Jozef Gregor Tajovský I*. Bratislava : Tatran, 1974, s. 380.

63 J. GREGOR TAJOVSKÝ. Dvanásť duší. In *Jozef Gregor Tajovský I*. Bratislava : Tatran, 1974, s. 390.

64 J. GREGOR TAJOVSKÝ. Ťažký boj. In *Jozef Gregor TAJOVSKÝ I*. Bratislava : Tatran, 1974, s. 322.

65 J. GREGOR TAJOVSKÝ. Ťažký boj. In *Jozef Gregor TAJOVSKÝ I*. Bratislava : Tatran, 1974, s. 330.

Zaujímavým literárnym kúskom je aj príbeh zachytený v cestopisej črte pod názvom *Za rukopismi Záborského*. Napísal ho na základe autopsie v pôsobisku spisovateľa a kňaza Jonáša Záborského v Župčianoch, kam sa s manželkou vybral na výzvu martinského národovca a horlivého zberateľa slovenského národopisného materiálu A. Halašu. Ten ho požiadal, aby „vybehol do Župčian“ a zozbieral Záborského rukopisy, nakreslil faru a náhrobný pomník, kde tento farár pôsobil. Mal o ňom zistiť všetko, čo mu ponúkne či matrika alebo kronika so zámerom zaznamenať o Záborskom čo najviac pre budúce generácie. Tajovský opísal príhodu s miernym nádychom irónie a sklamaní, keďže žiadne knihy či práce Záborského sa nezachovali. Usilovali sa získať nejaké informácie od starého farára, ktorý tu v tom čase pôsobil, ten však o Záborskom vedel len to, čo bolo v matrike o ňom zaznamenané, rovnako ako o ktoromkoľvek Župčancovi, a dodal: „iných písem o ňom na fare niet“. Tajovský mu poskytol základné informácie o J. Záborskom: „Bol povestný dejepisec. Mal zostať po ňom veľký rukopis *Dejín Uhorska*. Ukazoval ho v sedemdesiatych rokoch študentom v Prešove, z ktorých jeden (A. Halaša – pozn. N. J.) ma sem poslal.“⁶⁶ Farár si v tejto súvislosti spomenul, že fara prešla rekonštrukciou, ktorá bola ukončená v roku 1884. Gregorovci sa nevzdávali a chceli vidieť farskú bibliotéku, keďže vedeli, že Záborský mal svojho času veľkú knižnicu, ktorú potreboval najmä pri písaní prác venovaných histórii. Čakalo ich veľké sklamanie, pretože sa zachovalo len štyri až päť kníh. Vysvetlene farára bolo pre nich skormucujúce: „Keď starú faru búrali, viedor a deti celé týždne rozťahovali staré knižky a papiere, ktoré murári z povaly pozhadzovali.“⁶⁷ Časť písomnosti zachránila Záborského slúžka, ktorá niektoré z nich odniesla do Prešova a ďalšie poroznášala na okolité fary, najmä ruským kanonikom. Ďalšie sklamanie pre Gregorovcov ich čakalo pri pohľade na náhrobný kameň Záborského, ktorý bol spustnutý a nachýlený, s náhrobným textom napísaným po maďarsky.

Počas pobytu v Prešove sa začalo literárne pôsobenie H. Gregorovej a to prekladom románu *Dáždnik sv. Petra* od Kálmána Mikszátha, zároveň pracovala na svojom knižnom debute *Ženy* (1912), ktorý je považovaný za literárny dokument. Jeden z výtlačkov poslalo vydavateľstvo Fr. Klimeša na jej žiadosť evanjelickému farárovi v Pôchove Vladimírovi Royovi, ktorý ocenil mravnú a umeleckú hodnotu práce.⁶⁸ H. Gregorovou vyvíjaná osvetová činnosť v Prešove a okolí ovplyvnila jej nazeranie na ženskú otázku. V poviedke *Slečinka a slúžka* opisuje zážitok so ženami viažuci sa k Prešovu: „Pre tento cieľ, totiž vzdelanie, navštevujem ľud v našom mestečku. Snažím sa vzbudiť vôľu a chuť k čítaniu, vôbec lásku ku knihám, aby naše ženy i dievčatá neboly vždy viazané k čiernej zemi a vedely sa od nej aj odtrhnúť.“⁶⁹

Gregorovci prostredníctvom inzerátu v novinách ponúkli možnosť pobytu literátom v Prešove so zámerom bližšie spoznať mesto i okolie. Na ich ponuku reagovala a možný pobyt, dokonca trvalý, zvažovala moravská spisovateľka, preklada-

66 J. GREGOR TAJOVSKÝ. Za rukopismi Záborského. In *Jozef GREGOR TAJOVSKÝ II*. Bratislava : Tatran, 1974, s. 143.

67 J. GREGOR TAJOVSKÝ. Za rukopismi Záborského. In *Jozef GREGOR TAJOVSKÝ II*. Bratislava : Tatran, 1974, s. 144.

68 LA SNK Martin, sign. 43 E 90. korešpondenčný lístok V. Roya H. Gregorovej do Prešova zo dňa 6. 2. 1912.

69 GREGOROVÁ, H. *Ženy*. Bratislava : Novum, 1946. s. 15.

telka, filozofka a feministka Anna Pammrová.⁷⁰ V liste odoslanom do Prešova z 31. decembra 1910 požiadala adresátku (oslovuje ju slečna – pozn. N. J.) o poskytnutie bližších informácií o Prešove a okolí, ako aj o manželoch Gregorovcoch. V súvislosti s „prešovskou záležitosťou“ spisovateľka napísala: „Nemožno mi jen tak přímo odmítati návrh ctené rodiny Gregorovi, právě z důvodu, že Jste akcentovala *“žije se tam dle Tostého“*;⁷¹ ktorého bola A. Pammrová veľkou obdivovateľkou. Spisovateľka mala ťažký život a v tomto období pocífovala silnú potrebu odísť z prostredia, v ktorom žila a pôsobila, aj keď sa jej tam spočiatku páčilo. Nechuf spôsobilo jej vynútené a nešťastné manželstvo s lesníkom Františkom Krohemom (otcom jej syna), ktorý bol tyran a despota, bránil jej čítať knihy a písať. Aj keď sa ešte s manželom presťahovala a žila v peknom prostredí – v horárni pri Žďarci, manželstvo jej nefungovalo a tak sa v roku 1904 rozviedla, pretože ako napísala: „*Pud sebazachování donucuje i čerov, aby sa bránili ... Z toho důvodu jsem opustila muže – tyрана a z téhož důvodu opustím toto místo, kde se mi onehdy tolik líbilo.*“⁷² Pammrová zvažovala presťahovať sa do Prešova natrvalo a nie len na kratší pobyt. Priateľský návrh Gregorovcov chcela prijať, ale za podmienok, že by išla do bezpečného kraja, kde by mohla sama chodiť na dlhé prechádzky, za predpokladu, že sú v okolí lesy. Plánovala si tu kúpiť osamelý domček s ovocnou záhradou, kde by mala „*absolutní klid – žádné továrny, sprosté lidi, psy a kohouty v sousedství*“, čistý vzduch, veľa ovocia, dobré mlieko, zdravú vodu a iné. Ako ďalej uviedla, išlo jej o to, aby mala pre svoje písanie čo najlepšie podmienky. Poznámala, že by rada vopred vedela, „*zdali rod. Gregorova s mým projektem souhlasí, který není a nebude nikdy osobním*“.⁷³ Prosila adresátku o sprostredkovanie jej informácií Gregorovcom. Keďže odpoveď na svoj „projekt“ pobytu spisovateľka nedostala, už 25. januára 1911 opätovne neznámej adresátke pripomenula: „*Na nějakou sebe delší návštěvu v tak dalekém kraji přivoditi nemohu, neboť opustím-li kdy toto místo, opustím je na vždy.*“ (podčiarkla autorka listu – N. J.)⁷⁴ Pripustila pochybnosti zo strany Gregorovcov, že ju nepoznajú a dodala: „*Ale nedivím se pp.Greg.-: neznají mne a bojí se, že bych jim svým stěhováním se na Slovensko snad způsobila mnohé zbytečné starosti.*“⁷⁵ Uistila ich,

70 Anna Pammrová sa narodila 29. 6. 1860 v Kralicích nad Oslavou v rodine lesníka Jana Pammra. Keď mala šesť rokov, dali ju rodičia na výchovu do rodiny bezdetnej kmotry Antónie Novákovej a jej manžela Leopolda Nováka. Rodičia ju navštevovali len niekoľkokrát do roka. U adoptívnych rodičov Novákových prežila neradostné detstvo a mladosť. Napriek nepriaznivým podmienkam sa z rôznych zdrojov vzdelávala. Široké všeobecné a jazykové znalosti získala prostredníctvom učiteľa Nahodila z Březníka u Kralic a počas dvojročného pobytu vo Viedni, ale najmä sebavzdelávaním a korešpondenciou s básnikom Otakarom Březinom a tiež napr. so slovenským evanjelickým kňazom a náboženským mysliteľom Jánom Maliarikom z Veľkých Levár. V roku 1884 porodila prvú, nemanželskú dcéru Almu. Jej otca si odmietla vziať a vrátila sa k rodičom do Jinošova. Bližšie: https://cs.wikipedia.org/wiki/Anna_Pammrov%C3%A1

71 LA SNK Martin, sign. 43 E 17. List A. Pammrovej Hane Gregorovej zo dňa 31. 12. 1910. Z obsahu listu vyplýva, že adresátkou nebola H. Gregorová, ale neznáma „slečna“ ako ju odosielateľka oslovuje.

72 LA SNK Martin, sign. 43 E 17. List A. Pammrovej Hane Gregorovej zo dňa 31. 12. 1910.

73 LA SNK Martin, sign. 43 E 17. List A. Pammrovej Hane Gregorovej zo dňa 31. 12. 1910.

74 LA SNK Martin, sign. 43 E 17. List A. Pammrovej Hane Gregorovej zo dňa 25. 1. 1911.

75 LA SNK Martin, sign. 43 E 17. List A. Pammrovej Hane Gregorovej zo dňa 25. 1. 1911.

že by tomu tak nebolo. Napokon z toho zišlo, pretože Pammrová žila až do smrti naďalej na lesnej samote v Žďárce.⁷⁶

V Prešove Gregorovcov navštívila a istý čas u nich bývala česká učiteľka Marie Dvořáčková, pôsobiaca v Kouřimi, ktorá bola súkromnou učiteľkou češtiny H. Gregorovej. Prišla na jej pozvanie z júla 1910 a pred odchodom do Prešova ju Hana počkala v Martine.⁷⁷ Gregorovci si ju veľmi oblúbili, a keď už mala odísť, Tajovský jej navrhol, aby vzala jeho manželku do Prahy, kde dovtedy H. Gregorová nebola a ukázala jej pamätihodnosti mesta. A tak sa H. Gregorová rozhodla odísť z Prešova a Tajovský sa cítil bez nej osamotený.⁷⁸

Aj napriek tomu, že v Prahe žila čulým literárnym životom, stretávala sa so zaujímavými ľuďmi, dovoľavala sa prítomnosti manžela. Je to zrejmé aj z jej listu z 22. januára 1912, kde ho vyzývala: „Napíš mi, Jožko môj drahý, drahý, že prídeš za mnou, že strávime niekoľko krásnych dní nášho života ... Poobede pôjdem niekam, prinútim sa, aby som nebola smutná a budem chodiť a tak sa opíjať. Myslím si, že je mi tu predsa len lepšie ako Tebe tam v tom hlúpom Prešove. Ja sa môžem skorej rozptýliť. Ale Ty kdeže pôjdeš, kde sa nasýtiš, čím?“

Aj Tajovskému manželka chýbala, ponuku na jej odchod do Prahy ľutoval, čo je zrejmé z jeho listu z 23. júna 1912.⁷⁹ Iróniou bolo, že práve v tom čase sa Gregorove poviedky a hry presadzovali v Čechách, boli uverejnené v niektorých časopisoch, o čom ho informoval český stredoškolský profesor, slovakista, publicista a literárny historik František Frýdecký.⁸⁰ V korešpondencii s ním sa prejavila literárna skromnosť Tajovského. V roku 1911 ho Frýdecký požiadal o zaslanie poviedky *Mamka Pôstková* a mal tiež urobiť výber svojich poviedok, ktoré by boli publikované za patričný honorár. Tajovský mal pochybnosti, či český čitateľ bude rozumieť poviedke napísanej po slovensky, čo tlmočil Frýdeckému: „Myslím však, že po slovensky dať to tlačiť – tomu nebudú u vás rozumieť. My, Slováci, češtine tak dobre rozumieme, bez učenia, a Vy, Česi, slovenčine – skoro nič.“⁸¹ Pokiaľ by sa jeho práce mali prepisovať do češtiny, želal si, aby preklad robil František Votruba.⁸² Snáď aj tieto pražské impulzy boli jedným

76 Napriek tomu bola v kontakte s H. Gregorovou. Bližšie: LA SNK Martin, sign. 43 E 17. Korešpondenčný lístok A. Pammrovej H. Gregorovej z 27. 8. 1913.

77 LA SNK Martin, sign. 43 CH 11. Korešpondenčný lístok H. Gregorovej M. Dvořáčkovej zo dňa 26. 7. 1910.

78 Bližšie: GREGOROVÁ, Dagmar. *Ani čas nemení. Dôverné listy Hany Gregorovej a Jozefa Gregora Tajovského*. Bratislava : Smena, 1972. 179 s.

79 GREGOROVÁ, H. Písali sme si... In *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 662.

80 Bližšie: BEJBLÍK, Alois. Nad pozostalostí J. G. Tajovského. In *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 884-885.

81 BEJBLÍK, A. Nad pozostalostí J. G. Tajovského. In *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 889. List J. Gregora F. Frýdeckému zo dňa 23. 6. 1911 (Prešov).

82 František Votruba sa narodil v obci Chyšky-Hrachov v Čechách 13. 4. 1880 a zomrel 18. 11. 1953 v Bratislave. Študoval na gymnáziu v Táboře (nedokončil štúdium), potom pracoval ako kníhkupecký a advokátsky pomocník. V roku 1902 odišiel do Prahy, kde vypomáhal v administratíve časopisu *Čas*. Začiatkom júna 1902 prijal pozvanie K. Salvu na Slovensko, bol redaktorom v Ružomberku. Od roku 1903 pôsobil v Budapešti, kde sa stal redaktorom

z činiteľov jeho rozhodnutia opustiť Prešov a ísť do Prahy. Ešte vo februári 1912 z Prešova v liste F. Frýdeckému popísal svoje polozenie a zámery: „*My – ja a moja žena – chceli by sme literárne pracovať, a musíme sa tu trápiť s čiernou prácou – prebúdzania ľudu, a ja k tomu prekonávať ohromnú prácu v banke a niešť zodpovednosť za pár stotisíc korún. Už si zúfame. A k tomu nemáme tu človeka, ktorý by nás rozumel, nuž tak radšej by sme išli do Prahy. Ak by ste vedeli niečo poradiť, boli by sme Vám úprimne vďační. Tak napr. do Živnost. Ústredia za slovensko-maďarského dopisovateľa bych hneď šiel.*“⁸³ V jednom z listov z apríla 1912 Frýdeckému s nadšením oznámil, že vo výklade prešovského kníhkupectva bola po prvý raz vystavená slovenská kniha a v júni 1912 pozval Frýdeckého do Prešova.

Pražský pobyt H. Gregorovej vyostřil manželskú krízu, dokonca hrozil aj zánik manželstva, a tak napokon J. G. Tajovský rozhodol a 29. júna 1912 definitívne opustil Prešov.⁸⁴ V liste manželke z tohto dňa opisuje celú udalosť, ktorá ho viedla k tomu, aby dal v banke výpoveď. Pravdou však ostáva, že najväčšmi na neho vplývala práve jej neprítomnosť. Rozhodol sa písať a odísť žiť do Prahy.⁸⁵ O zmene plánov informoval i Frýdeckého v liste z 26. júla 1912, kde mu oznámil: „*Z Prešova sme odišli. Už sme v Martine a čakáme na národné slávnosti. Po slávnostiach pôjdeme do Luhačovic na československé porady. Odtiaľ chceme nastálo do Prahy.*“⁸⁶

Jozef Gregor sa venoval v Prešove dvom diametrálne odlišným činnostiam. Na jednej strane bol riaditeľom filiálky Tatra banky, bankovým úradníkom, od ktorého sa vyžadovala presnosť a množstvo číselných údajov, na druhej strane bol spisovateľom, pre ktorého bol závažný rozlet a fantázia. Tajovský ich vnímal a pristupoval k nim takto: „*Ja vlastne vtedy snívam, keď účtujem a z toho zlého sna sa preberám, keď zanechávam účtovnícky stôl a vykročím z banky na ulicu. Vtedy vidím skutočnosť, keď i na diaľku, a tú verne opisujem.*“⁸⁷ Život bankového úradníka ho neuspokojoval, chcel sa viac venovať literárnej tvorbe.

-
- a administrátorom *Slovenského týždenníka* a vo februári 1910 prešiel do novozaloženého *Slovenského denníka*. Potom sa znovu vrátil do pražskej redakcie *Času*, kde sa venoval slovenskej problematike. Vojna ho zastihla v Ružomberku, pred nastúpením vojenskej služby sa skrýval v Prahe. Po vzniku ČSR bol poslancom Národného zhromaždenia (1918 – 1919).
- 83 BEJBLÍK, A. Nad pozostalostí J. G. Tajovského. In *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 889. List J. Gregora F. Frýdeckému zo dňa 21. 2. 1912 (Prešov).
- 84 Od júna 1912 až do vojny riadil prešovskú filiálku Pavol Šípka. Roman HOLEC – Ľudovít HALLON. *Tatra banka v zrkadle dejín*. Bratislava: AEPRESS, s. r. o., 2007, s. 59.
- 85 Na to, že v Prahe zabezpečiť si financie na živobytie písaním ako literát či novinár bolo zložité, Tajovského upozornil popredný český novinár, redaktor novín *Čas* Jan Herben: „*Jsem přesvědčen, že jako slovenský spisovatel nemůžete se uživit. ... Kdyby ste byl v Praze a psal každé pondělí do Času „slovenské věci“, nemohl bych Vám dát větší honorář než 15 zl. Ale kde pořídíte to ostatní?*“ Bližšie: LA SNK, Martin, sign. 43 I 74. List Jana Herbena Tajovskému J. zo dňa 30. 7. 1904.
- 86 BEJBLÍK, A. Nad pozostalostí J. G. Tajovského. In *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 889. List Gregorovicov F. Frýdeckému zo dňa 26. 7. 1912. (Turč. Sv. Martin).
- 87 BOHÚŇ, Emo. O dobrom človekovi baťkovi Gregorovi. In *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 490.

Odchod Gregorovcov z Prešova

Po odchode z Prešova v júni 1912 sa Gregorovci rozhodli nasmerovať svoje ďalšie kroky do Prahy, ale predtým predali všetok svoj majetok, ktorý v Prešove nadobudli a nechali si len knihy. Rozlúčili sa so spolupracovníkmi v banke a v Prešove. Tajovský sa k odchodu z mesta vyjadril: „*Len v dobrých a milých spomienkach na Prešov, podával som vďačnú ruku pomocníkom a priateľom Strakovi, Thomkovi a mnohým spomenutým i už zabudnutým.*“⁸⁸ Plánovali, že Tajovský si nájde prácu v Prahe a Hana zmaturuje a zapíše sa tam na štúdium filozofie na Filozofickej fakulte Karlo-Ferdinandovej univerzity. Z tohto dôvodu poslali do Prahy na adresu Frýdeckého zásielku kníh a nejakú batožinu. J. Gregor si bol vedomý toho, že „*do Prahy ideme „na slepo“, ale úfame, že keď tam budeme, len sa dačo nájde. Ja bych chcel do veľkej banky. Prebehnúť tak za 2 – 3 roky všetky odbory obchodu bankového a potom sa vrátiť na Slovensko. Zase niekam na východ slovenský.*“⁸⁹ Ich cesta viedla najprv do Martina, kde sa zastavili u svokry. Tá nebola ich odchodom z Prešova nadšená. V čase príchodu Gregorovcov do Martina sa tu konali pravidelne organizované augustové národné slávnosti.⁹⁰ Pre SNS hľadali jej činiteľa tajomníka. Z požiadanych nikto nejavil o tento post záujem, pretože cestovať po Slovensku „*od Námestova po Nový Sad, od Skalice po Užhorod*“ a organizovať prácu za pochodu nebola lákavá práca. Keď prišli so žiadosťou za Tajovským, neváhal a ujal sa národnej práce spolu s predsedom SNS Pavlom Mudroňom.⁹¹

A tak v auguste 1912 oznámil F. Frýdeckému, že ho zvolili za tajomníka SNS a to „*zortlo celým našim plánom*“. Po zmene plánov sa snažili dostať knihy z Prahy späť na Slovensko, čo sa ukázalo ako problematické, a tak J. Gregor požiadal Frýdeckého, aby mu pomohol s debnami kníh, ktoré si nechal naspäť odoslať z Prahy na Slovensko a nechodili mu. Ako uviedol, hlavne žena veľmi knihy „*postrádala*“.⁹²

J. Gregor po prijatí funkcie nastúpil hneď do úradu, pritom nemal ani kanceláriu a nemali ani byt.⁹³ Hlavným poslaním tajomníka bolo cestovať po Slovensku a národne prebúdzáť slovenský pospolitý ľud a najmä inteligenciu. Tajovský chodil po dedinách a mestečkách s notesom vo vrecku, v ktorom mal zoznam rodu verných Slovákov, odberateľov slovenských časopisov, členov Matice slovenskej, Muzeálnej slovenskej spoločnosti, zháňal nových predplatiteľov slovenských časopisov a nových členov slovenských národných ustanovizní. V auguste roku 1913 prijal Ústredný klub Slovenskej snemovej národnostnej strany nový program. Nové zá-

88 LA SNK Martin, sig. 43 YY 28. Jozef Gregor Tajovský. *Keď som ja bol v Prešove*.

89 BEJBLÍK, A. Nad pozostalostí J. G. Tajovského. In *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 889. List Gregorovcov F. Frýdeckému zo dňa 26. 7. 1912. (Turč. Sv. Martin).

90 KRAJČOVIČOVÁ, Natália. Augustové slávnosti a ich význam v živote slovenskej spoločnosti za Uhorska a po vzniku prvej ČSR. In *Človek a spoločnosť*, roč. 7, 2004, č. 3, 29-31.

91 LA SNK Martin, sign. 43 YY 28. Jozef Gregor Tajovský. *Keď som ja bol v Prešove*. Gregorovci žili v Martine v rokoch 1912 až 1921.

92 LA PNP Praha, fond F. Frydecký. Korešpondenčný lístok J. G. Tajovského Františkovi Frýdeckému zo dňa 2. 9. 1912.

93 BEJBLÍK, A. Nad pozostalostí J. G. Tajovského. In *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 889. List J. Gregora F. Frýdeckému zo dňa 26. 8. 1912 (Turč. Sv. Martin).

sady programu začiatkom roku 1914 rozpracoval tajomník SNS J. Gregor Tajovský v spolupráci s niekdajšími hlasistami Fedorom Houdekom, Antonom Štefánkom a Igorom Hrušovským.⁹⁴ Program mal 18 bodov a jeho vysvetlenie prinášali *Národné noviny* od marca do mája 1914.⁹⁵

Tajomníkom strany bol až do júna 1914. Vtedy sa nepohodol s novým predsedom strany Matúšom Dulom a vzdal sa tajomníctva.⁹⁶ Za krátko po príchode do Martina sa stal hlavným redaktorom *Národného hlásnika*, ktorý redigoval do júna 1915, keď uhorské úrady zastavili jeho vydávanie. V roku 1915 narukoval, bol odveľený na ruský front, ale čoskoro sa mu podarilo prebehnúť do ruského zajatia. Po pobyte v zajateckom tábore v máji 1916 sa prihlásil k formujúcemu sa československému odboju a stal sa redaktorom *Československých listov* v Kyjeve a v roku 1918 (do 15. júla 1919) bol šéfredaktorom *Slovenských hlasov* ako orgánu Československej národnej rady v Rusku. Pracoval v organizáciách odboja, realizoval vydavateľsko-osvetovú prácu. Do vlasti sa vrátil (cez Japonsko a USA) v novembri 1919 a po prechodnom pobyte v Martine sa v marci 1920 stal prednostom umiestňovacej legionárskej kancelárie v Bratislave. V roku 1925 bol penzionovaný a svoj tvorivý literárny život dožil v Bratislave. V roku 1933 sa stal členom Českej akadémie vied. Zomrel 20. mája 1940. Rozlúčka s ním bola na Ondrejskom cintoríne v Bratislave 24. mája a v ten istý deň ho pochovali v rodnom Tajove.⁹⁷

Jozef Gregor Tajovský aj napriek len krátkemu dva a pol ročnému pôsobeniu na Šariši prispel k oživeniu a upevneniu národného života tunajšieho obyvateľstva. Spolu so svojou manželkou Hanou sa neúnavne a obetavo snažil rozširovať v regióne slovenskú tlač (*Národný hlásnik*, *Slovenský týždenník* a iné) a mládeži i ľudu sprístupniť slovenskú literatúru. Potvrďuje to aj Tajovského umelecká tvorba, novinárska reportážna spisba, ktorá je tematicky viazaná na aktuálne otázky východného Slovenska. Bol človekom, ktorý vedel aj v tomto regióne osloviť a získať si miestnych ľudí, čo nebolo jednoduché. Sám o sebe napísal: „Mám rád smiech alebo plač, nerád vidím zlosť, s nikým sa nehnevám.“⁹⁸

94 Počas stretávania sa v slovenskom spolku Detvan sa zblížil s hlasistickým hnutím. Išlo o hnutie slovenskej mládeže združenej okolo revue *Hlas* (1898 – 1904). Bližšie: LA SNK Martin, sign. 43 AAA 22. J. GREGOR TAJOVSKÝ. *K vývoju československej národnej jednoty*.

95 LYSÝ, M. Program Slovenskej národnej strany z roku 1913. In *Pramene k právnym dejinám Slovenska I. (do roku 1918)*. Bratislava : Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2009, s. 323.

96 Nepáčilo sa mu, že z neho M. Dula urobil svojho pisára, nevolal ho na porady SNS a aj v redakcii *Národných novín* sa radil len so S. H. Vajanským a Jozefom Škultétym. PÁCALT, Miroslav. Veselo i vážne o Tajovskom. Bližšie: In *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, 319-320.

97 Chronológia života a tvorby Jozefa Gregora Tajovského. In *Jozef Gregor TAJOVSKÝ. II*. Bratislava : Tatran, 1974, s. 431-436.

98 LA SNK Martin, sign. 43 CCC 34. Jozef Gregor Tajovský. *Vlastný životopis*.